

VILÁG- TÖRTÉNET

6. (38.) évfolyam 2016. 4.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **TÚRÓCZI TAMÁS**
A SPANYOL EXPANZIÓ LEHETŐSÉGEI ÉS KORLÁTAI JAPÁNBAN
- **MARÍA DEL MAR MUÑOZ GONZÁLEZ**
A PITAJA, A SÁRKÁNYGYÜMÖLCS SZEREPE
A JEZSUITA MISSZIÓK IDEJÉN A KALIFORNIAI-FÉLSZIGETEN
- **MONOSTORI TIBOR**
AZ ÚJVILÁG VÉGSŐ MEGHÓDÍTÁSA
- **SZABÓ-ZSOLDOS GÁBOR**
TENDENCIÁK NAGY-BRITANNIA DÉL-AFRIKAI
GYARMATPOLITIKÁJÁBAN
- **SZILÁGYI MAGDOLNA**
UTAZÁSOK SZENT MÁRTON NEVÉBEN
- **SZEMLE**
JAKÓ KLÁRA, PÉTERFI BENCE, GYÓNI GÁBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Bottoni Stefano, Farkas Ildikó,
Katona Csaba, Martí Tibor,
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Anderle Ádám, Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Pók Attila, Poór János

6. (38.) évfolyam 2016. 4.

TARTALOM

Távol s mégis közel. Az európai civilizáció esélyei a gyarmatvilágban	499
<i>Tanulmányok</i>	
Túróczi Tamás: A spanyol expanzió lehetőségei és korlátai Japánban, 1543–1640	503
María del Mar Muñoz González: A pitaja, a sárkánygyümölcs szerepe a jezsuita missziók idején a Kaliforniai-félszigeten, 1697–1768	527
Monostori Tibor: Az Újvilág végső meghódítása. Az <i>Araukánok könyve</i> Spanyolországban	547
Bán Mónika Edina: Emblémák és más elmésségek Mexikó barokk irodalmában. A társadalom és a kultúra kölcsönhatása Mexikóban a 16–17. században	571
Szabó-Zsoldos Gábor: Tendenciák Nagy-Britannia dél-afrikai gyarmatpolitikájában, 1846–1881	585
Semsey Viktória: Gabriel Carrasco argentin statisztikus feljegyzései latin-amerikai és európai útjáról	611
<i>Visszhang</i>	
Szilágyi Magdolna: Utazások Szent Márton nevében. Zarándoklat, kulturális turizmus, örökségvédelem	629
<i>Szemle</i>	
Hogyan románosodott el Románia? (Jakó Klára)	641
Aki másnak árkot ás, avagy egy nagy beruházás forrásai (Péterfi Bence)	652
A kolonizáció mint történelmi jelenség (Gyóni Gábor)	655

Gabriel Carrasco argentín statisztikus feljegyzései latin-amerikai és európai útjáról

Gabriel Carrasco 1854-ben született Argentínában, Santa Fe tartomány fővárosában, Rosarióban, és 1908-ban halt meg Buenos Airesben. Hivatását tekintve ügyvéd volt, mégis elsősorban statisztikusként vált ismertté, emellett számon tartják újságíróként, földrajztudósként, parlamenti képviselőként is. Fontos résztvevője volt kora majdnem mindegyik argentín összeírásának. Statisztikusi tevékenysége 1874-ben kezdődött, amikor kiadta az *Almanaque de Rosario* nevű kalendáriumot, amely a közigazgatásra, természeti jelenségekre, közügyekre, bankokra, kórházakra, szakmákra, iskolákra vonatkozó adatokat közölt. 1887-ben összeállította Santa Fe tartomány első általános jellegű statisztikáját, amelyet *Datos estadísticos de la provincia de Santa Fe* címmel 1889-ben Párizsban mutatott be először nemzetközi közönségnek. Pályája fontos állomásának tekinthetjük az 1895. évi, második országos népszámlálásban és statisztika elkészítésében való részvételét. 1898-ban pedig az Országos Népegyűjtés Hivatal igazgatójává nevezték ki. Több összeírással, demográfiai és egyéb statisztikai elemzéssel foglalkozó munkáját fordították le idegen nyelvre és díjazták nemzetközi fórumokon. Tudományos jelentősége elismeréseként 1948-ban névadója lett a Santa Fében ma is működő Centro de Estudios Estadísticos nevű intézménynek.

Carrasco 1889-ben, tíz hónapig tartó latin-amerikai és európai útján születtek azok a feljegyzések és levelek, amelyeket kortörténeti fontosságuk és összehasonlíthatóságuk miatt bemutatunk.¹ Útinaplóját először 1890-ben adták ki Buenos Airesben, Rosarióban és La Platában egy kötetben 520 oldalon, 54 fejezetben. A szerző statisztikusként és magánemberként fogalmazta meg benne Latin-Amerikában és Európában szerzett benyomásait, véleményét, következtetéseit.² Figyel-műnket útinaplójának főként azokra a részeire irányítjuk, amelyek a 19. század végi Argentínának a világgazdasághoz való kötődését a maga sokszínűségében elem-zik, kiemeljük a korabeli Chilében szerzett érdekes megfigyeléseit, valamint a tájra és a történelmi múltra támaszkodó „latin-amerikai patriotizmusát”.

1 Az útinaplót 1890-ben és 1891-ben adták ki. Egyes részei levél formájában eljutottak chilei (*El Heraldo*), spanyol (*La Vanguardia*) és argentín (*El Mensajero*, *La Prensa*) napilapokhoz. A tanulmányunkban használt és hivatkozott kiadás: Carrasco, 1890. Lásd: <https://archive.org/details/delatlanticoalpa00carr>.

2 Roldán-Vera, 2016. 39–49. A szerzők véleménye szerint Carrasco „Európa modern jelenségeinek éles megfigyelője volt, azok összehasonlítását és Argentínában való megvalósítását” javasolta 1889-es utazása hatására.

Carrasco útikönyvének első része Argentínával és Chilével foglalkozik, a második Európával. Az első rész a turizmuson keresztül – Mar del Plata, népszerű fürdőhely bemutatásával – érzékelteti az argentin gazdaság fejlődését, a társadalom átalakulását. Ezt követően a szerző leírja átkelését az Andok hegységen, bemutatja Chile fővárosát és Valparaísót, az ország legnagyobb kikötőjét. A második részben európai utazásának élményeit rögzíti: párizsi tartózkodását, az 1889. évi világkiállítással kapcsolatos tevékenységét és a Párizsi Földrajzi Társaságot, ahol ismertetni akarta Santa Fe provinciára és Argentínára vonatkozó statisztikai feldolgozásait. Carrasco Párizson kívül Barcelonába, Londonba, Firenzébe, Genfbe, Berlinbe, Prágába és Bécsbe is ellátogatott. Ahogy egyik levelében fogalmazott: eljutott Dél-Amerika közepétől Európa közepéig. A Párizsi Földrajzi Társaság munkájában való részvétele különösen számottevő, mert a korabeli Argentína fejlődéséhez nélkülözhetetlen gazdasági bevándorlás szabaddá tételét igyekezett nemzetközi tudományos fórumon propagálni.

Argentína a 19. század utolsó harmadában

Argentína történetében az 1885–1895 közötti évtized több szempontból is nagy jelentőségűnek tekinthető. Az óriási területű latin-amerikai országban az egyik legdinamikusabban fejlődő tartomány Santa Fe volt, ezért is tűnt alkalmasnak a párizsi világkiállításon Argentína bemutatására. Santa Fe statisztikai adatain keresztül kibontakoznak Argentína gazdasági fejlődésének alapvető sajátosságai. Hasonlóan több latin-amerikai országhoz, a 19. század második felében Argentína is szorosan kapcsolódott a második ipari forradalmat megvalósító nyugati világhoz, ahol modernizáció zajlott, vasutak, közutak épültek ki, terjedt a világítás, valamint egyre nagyobb mértékű lett az acél, a mezőgazdasági gépek és a távíró használata. A nagyfokú ipari haladást az 1889. évi világkiállításon megjelenítették. Olyan helyszín volt ekkor Párizs, ahol érdemesnek tűnt a több millió látogató előtt vonzóvá tenni a munkaerőhiánnyal küzdő Argentínát.

Az argentin gazdaságtörténetben 1870-től az I. világháborúig három időszakot különböztetnek meg a fejlődés intenzitása alapján. Az első az 1873. évi gazdasági válságot követően 1890-ig tartott. Ezt az időszakot a gyors és dinamikus fejlődés jellemezte. 1890-től nagyjából a század végéig tartott a második periódus, amelyet depresszió kísért. A harmadik szakasz 1900-ban kezdődött, körülbelül 1912-ig tartott, és nagy fellendüléssel járt (kivéve az 1899-ben és 1907-ben bekövetkezett rövid visszaeséseket). A gazdasági növekedést vagy időközönként a csökkenést elsősorban a kereskedelem és a – főként angol – tőkebefektetések növekedése határozta meg.³ A mezőgazdaságon és állattenyésztésen alapuló export ugyanakkor külföldi munkáskezek nélkül nem lett volna megvalósítható. Mégsem a mezőgazdaságból származó jövedelem tette lehetővé elsősorban a gazdasági fej-

3 Cortés Conde, 2000. 28. A gazdaságra vonatkozóan lásd még: Halperín Donghi, 1977; Di Tella–Platt, 1986.

lődést, hanem a vasútépítésbe, a közmunkákba és a magánépítkezésbe befektetett tőke növekedése.⁴

Santa Fe provincia – Gabriel Carrasco politikai, újságírói, statisztikusi tevékenységének színhelye – Buenos Aires tartománytól északnyugatra található, és 1856–1890 között a „gabona birodalma” volt.⁵ A gazdaságilag és politikailag is fontos tartományt a La Plata és a Paraná folyók kötik össze az óceánnal és a nemzetközi kereskedelemmel. A térség 1895-re elérte fejlődésének csúcspontját. Gabriel Carrascónak Párizsban a világkiállításon és a Földrajzi Társaságban végzett tevékenysége éppen ehhez az időszakhoz kapcsolódott. Az ország gazdasági növekedése 1880–1912 között (kivéve az 1890–1895 közötti éveket) hozzávetőleg évi 5%-ot mutatott, amivel ez az időszak kiemelkedik az egész argentin történelemben. A növekedésen kívül azonban olyan változások is bekövetkeztek, amelyek alapvetően módosították Argentína arculatát.⁶ A vasútépítés segítette betelepíteni a pampát, a hatalmas kiterjedésű füves pusztaságot, kiterjeszteni a mezőgazdasági művelést, és a bevándorlók milliói megváltoztatták az argentin társadalmat. 1914-re már mintegy 34 ezer kilométer vasútvonal épült.⁷ A külföldi bevándorlóknak köszönhetően milliók érkeztek Argentínába Európából, főként Olaszországból és Spanyolországból, de jöttek Franciaországból, Németországból, Nagy-Britanniából, Közép-Európából, sőt a Török Birodalomból is. A lakosság száma 1869-ben körülbelül 1 736 490 volt, 1895-ben már 3 956 060 fő, 1914-ben pedig 7 885 237. A bevándorlók nagyobb része először a tengerparthoz közeli vagy azzal jó közlekedési kapcsolatban lévő területeken, így Santa Fében telepedett le. 1869 és 1914 között Santa Fe tartományban a lakosság 216,8%-kal nőtt. Rosario városában 1869-től 1914-ig a lakosság 23 139 főről 224 592-re emelkedett,⁸ s így a település az 1870–1880-as években a köztársaság második legnagyobb városává lépett elő.⁹

Az óriási kiterjedésű, föderatív szerkezetű Argentínában a tartományoknak saját alkotmányaik, kormányaik voltak a 19. század második felében. Miguel Ángel de Marco 2011-ben kiadott könyve szerint a provincia az elnöki politika és az államigazgatás szempontjából fontos régió volt a jelzett időszakban.¹⁰ Az egyes politikai irányzatok (konzervatívok, pozitivisták, „méréselt” konzervatívok) küzdelmeit a régió 1880–1912 között országos szinten is meghatározta.¹¹ Carrasco statisztikusi

4 Cortés Conde, 2000. 29.

5 Alcaraz, 2005.

6 Bletz, 2010.

7 Az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában T 1560 szám alatt található, 1911-ben készült tematikus argentin térképen jól látható, hogy a korabeli vasúthálózat Santa Fe és Buenos Aires tartományokban a legsűrűbb: *República Argentina Ministerio de Agricultura Dirección de Estadística y Economía Rural*, 1911. *Superficie, población, Ferro-carriles, Cultivos, ganados de acuerdo con el Censo Agro-Pecuario de mayo de 1908.*

8 Gallo, 2001. 93. A külső és belső migrációra vonatkozóan lásd még: Recchini de Lattes–Lattes, 1969, 1975.

9 Alcaraz, 2005. Az Argentínába irányuló bevándorlásról: Sarramone, 1999; Bjerg–Otero, 1995.

10 Marco, 2001.

11 Az úgynevezett „80-as generáció” a konzervatív Argentin Köztársaság (1880–1916) kormányzó elitjét jelenti. Tagjainak többsége a provinciák és a főváros arisztokrata családjaiból került ki, többek között Julio Argentino Roca elnök is közéjük tartozott. Politikai elképzeléseik a béke, a rend megeremtésére, a mo-

tevékenységének idejére esik Santa Fe konzervatív kormányzójának megbuktatása, a kormányválság után pedig Julio Argentino Roca elnöksége. Carrascót Santa Fe provincia kormánya bízta meg, hogy az 1889. évi párizsi világkiállításon mutassa be statisztikai összefoglalóját, és azon keresztül azokat az eredményeket, adottságokat, amelyek vonzóvá tehetik a régiót és az országot a külföldi bevándorlók számára.

A 19. századi argentin statisztikák sajátosságai

A 19. században – az előző századhoz képest – megnőtt a statisztikai adatok fontossága az állam szempontjából: minden állam igyekezett felmérni állapotát, hogy képet kapjon politikai, gazdasági, katonai erőviszonyairól, teljesítőképességéről. Hernán Otero argentin történész 2006-ban Buenos Airesben megjelent, *Statisztika és nemzet. A statisztikai szempontú gondolkodás konceptuális története a modern Argentínában* című könyvében fontos tényezőre hívja fel a figyelmet: a 19. század – benne a statisztika tudománya – hozzájárult „az emberi társadalom matematikai leírásához”.¹² A szerző szerint a statisztika eszközeinek, módszereinek fejlődésével, kiterjedésével és egyre több résztvevő (parlament, sajtó, akadémikusok, tudományos körök) bekapcsolásával hozzájárult a „társadalom önismeretéhez”. A 19. századi statisztikák – Otero véleménye szerint – a nemzeti identitás fontos elemei, és a latin-amerikai országokban a nemzetállamok kialakításának fontos támpontjai. A statisztika és a nemzeti identitás között tehát szoros a kapcsolat. A 19. század második felének végére fokozatosan eltűnt a statisztikát összeállító személyének fontossága, és ezzel párhuzamosan véglegessé vált az „anonim” statisztika. A változás oka részben a „társadalmi kérdés”, a szociális feszültségek fontossá válása, másrészt az állam szerepének növekedése.

Argentínában az első három országos statisztikai összeírást 1869-ben, 1895-ben és 1914-ben hajtották végre. 1869 és 1914 között az argentin gazdaság és társadalom olyan döntő változáson ment keresztül, amelyet a statisztikák méltóképpen tükröztek. A 19. századi Argentína történetében a demográfiai jelenségek rendkívül fontossá váltak, mivel az ország lakossága az egyes összeírások közötti időszakokban (1869–1895, illetve 1895–1914 között) megduplázódott. A bevándorlás döntően hozzájárult az összlakosság számának növekedéséhez és a belső migrációhoz. Hatására a városok gyorsan fejlődtek, a kultúra változott. A bevándorlás egyúttal döntő tényező lett az argentin nemzeti identitás alakulásában. A 19. század statisztikáit az argentin kormányok gazdaságpolitikai koncepciója szempontjából előbb a „számolni azért, hogy cselekedni lehessen” tétel jellemezte, majd ezt felváltotta a „számolni azért, hogy terjeszteni lehessen” elve.¹³ A statisztikák tehát nemcsak az ország belső építkezését szolgálták, hanem kifelé is irányul-

dernizációra, az állami beavatkozásra irányultak. Az 1880-as évek politikai generációjára lásd: Rock, 1985; Flória–García Belsunce, 1988.

¹² Otero, 2006.

¹³ Az elméletek sorában fontos helyen szerepel a Juan Bautista Alberdihez kötődő „*kormányozni annyi, mint betelepíteni*” elv. Alberdi (1810–1884) argentin politikus, író, ügyvéd volt. Scholz, 2005. 111–119.

tak, hiszen a külföldiek számára vonzóvá akarták tenni Argentínát. Ennek fontossága tudatában utazott Carrasco Párizsba, és ezért közölte nyomtatott formában feljegyzéseit.¹⁴

Carrasco statisztikai tevékenységének ideje az argentin nemzetállam 19–20. századi kialakulásának fontos időszaka. A milliós lélekszámú bevándorlással új társadalmi-gazdasági jelenségek, problémák születtek: az állampolgárság kérdése, a kulturális homogenizálódás, a gazdasági felemelkedés, a gazdaság egyensúlya, a társadalmi rend garanciájának kérdése, mindezek törvényi megfogalmazása egy konfliktusokkal teli és kulturálisan heterogén társadalomban. Carrasco útinaplójában először chilei, majd chilei–argentin viszonylatban érinti a bevándorlást, később pedig még nagyobb teret szentel neki párizsi tartózkodása ideje alatt.

Utazás Argentínán és Chilén keresztül

Carrasco naplójának bevezetőjében a következőket olvashatjuk: 1886-ban kapta a megbízást arra, hogy Santa Fe tartomány statisztikai adatait összegyűjtse, feldolgozza, amivel 1888-ra négy kötetben el is készült. Két és fél év kemény munkája után azonban nem gondolta kis feladatnak azt sem, hogy „Európában ismertté tegye a statisztika tartalmát, hogy általa Santa Fe provincia az eredményeket learathassa”, ösztönözve a külföldiek betelepülését. Az eredmények népszerűsítéséhez jó alkalom kínálkozott az 1889. május 6-án Párizsban megnyíló világkiállításon.¹⁵

Carrasco örömmel vállalta a népszerűsítés feladatát. Úgy gondolta, hogy összekötheti a meghívással, amelyet a nemzetközi hírű Párizsi Földrajzi Társaság tagjaként kapott, hogy bemutassa Argentína földrajzát és ösztönözze a társaságot a kivándorlás szabaddá tételének támogatására. Utazásának okát azonban úgy kommentálja, mintha az csak egy gyermekkori nagy álom beteljesülése lenne, és figyelmezteti az olvasót, „téved, ha mást keres benne, mint benyomásai gyűjteményét”.¹⁶ Tanulmányunkban azonban forrásként használt jegyzeteiből közvetlen és gondolatébresztő információkat is kapunk Argentínáról, Chiléről, a párizsi világkiállításról, tehát levelei túlmutatnak a szerző szándékán, útinaplója akár az argentin nemzeti identitás feltárásának egyik eszköze is lehet.¹⁷

14 Perren, 2007. 32.

15 A világkiállítás – az 1789. évi francia forradalom századik évfordulója és a forradalom eszméi előtt tisztelegve – a munka, az ipari fejlődés, a világ sokarcúsága és a nemzetek sokfélesége jegyében zajlott. A kiállításon megjelenő kiállítók és látogatók óriási száma önmagában alkalmas volt egy tengerentúli ország népszerűsítésére, annak ellenére, hogy a latin-amerikai országokat a közönség „*países menor*”-nak, azaz „kisebb jelentőségű” országoknak tekintette az ipari fejlettség tekintetében. A latin-amerikai országok kormányai a francia forradalom évfordulója előtt tisztelegve képviseltették magukat, míg a monarchikus berendezkedésű európai országok a megnyitőünnepségen szinte kivétel nélkül távolmaradásukkal tündöttek. Semsey, 2016.

16 Carrasco, 1890. 10.

17 Burke, 2006. 5–25. Lásd továbbá: Sanhueza, 2007. 51–75., amely a 19. századi latin-amerikai értelmiség Nyugat-Európához való tartozásának problematikájával foglalkozik.

Carrasco munkája során szem előtt tartotta, hogy statisztikusként kötelessége az utazás, az ismeretek tapasztalati úton való megszerzése. Fontos, hogy Argentinát a valóságban lássa, mert ha az ember saját hazáját nem ismeri, nem tudja hitelen tolmácsolni annak előnyeit más országokhoz képest. Hogyan írja le az Andok hegységet, ha nem látta a valóságban? Hogyan érveljen az Argentin Köztársaság vonzó tulajdonságaival kapcsolatban, ha a szomszédos országokat nem ismeri, és nem tudja azokhoz viszonyítani?¹⁸

Összehasonlításainál, következtetéseinél fontos mérce volt a vasút. Abban az országban, amelynek óriási földrajzi kiterjedése van, és amelynek gazdaságát, kultúráját befolyásolják az óriási terek, könnyen belátható a vasút fontossága. Latin-amerikai útját, amelynek 1889-ben egyik célja Chile volt, Argentinán és az Andokon – vonaton, valamint ösvérháton – átutazva kellett megvalósítania. Először Montevideótól délre a legismertebb tengerparti fürdőhelyek egyikét látogatta meg. Az ország fürdőhelyei ezekben az években fejlődtek a legintenzívebben.

A Buenos Airstől tízóránya fekvő fürdőhely, Mar del Plata a vasút kiépítésével indult virágzásnak az Atlanti-óceán partján.¹⁹ Carrasco bejárta a fürdőhely környékét, a városka utcáit, a hoteleket, és az első pillanattól kezdve megpróbált hasznos információkat gyűjteni. Mar del Plata hoteljeinek leírása jól tükrözi a gazdag argentin közép réteg nyaralási szokásait. A nyaralók szórakozása, öltözködése, fürdőruhái, a korban modernnek számító koedukált fürdőzés „érdekességei”, a környezet szépségei vonzó lehet azoknak, akik Európából turistaként érkeznek az országba. Szerzőnk nem hallgatja el azonban azokat a rossz szokásokat sem, amelyek az üdülőhely éjszakai életét jellemzik. Ilyen a sokféle és mértéktelen szerencsejáték, amit „a társadalom rákfenéjének” nevez.²⁰ A hatóságok túlzott toleranciáját ugyancsak kártékonynak tartja, sőt bünrészesnek mondja a hivatalos szerveket.²¹

Az út során szerzett élményei nyomán úgy vélte: az Európában utazók megcsodálják az európai tájakat, ám csak azért teszik, mert nem ismerik Amerikát. *„Menjetek Amerikába, ha csodákat akartok látni!”* – írta. Majd nagy átéléssel folytatja: *„Aludtam olyan magasságban, hóval fedett kunyhóban (az Aconcagua vagy a Tupungato hegyen), amihez hasonlót az európai sasok nem találnának, amikor pihenésükhöz sziklát keresnek, mert ilyen magas hegyek nincsenek arafelé.”*²² A latin-amerikai természet szépségének dicséretéből kibontakozik, némi túlzással élve, szinte táplálkozik a kontinens virágzó jövője: *„Át akarok kelni a Kordillerákon, megállni a legmagasabb csúcson, csodálattal és odaadással letekinteni a hegység két oldalához simuló két nagy nemzetre [Argentínára és Chilére], amelyek számára eljön majd az idő, amikor beteljesítik nemzeti nagyságukat.”* A táj és a nemzetek sorsa szorosan összefonódik a 19. századi Latin-Amerikában.²³

18 Carrasco, 1890. 31.

19 Uo. 11.

20 Uo. 18.

21 Uo. 28.

22 Uo. 32.

23 Lásd például: Sarmiento, 1984. 13–32. (A mű először 1845-ben jelent meg.) Domingo Faustino Sarmiento (1811–1888) *Civilización y barbarie* című művében azt írja, hogy „minden földnek, tájnak szelleme van,

A táj szépségének kiemelése és az optimizmus ellenére kiderül az olvasó számára, hogy Dél-Amerika óriási belső terei, földrajzi adottságai elszigeteltségben tartották egyes országok lakóit még a 19. század utolsó évtizedében is. Az argentin pampa távolságai és az Andok sok ezer méteres magassága által határolt szomszédos országok – Chile és Argentína – így valójában távol voltak egymástól. Még azok számára is akadályt jelentett a táj, mint Carrasco, aki hivatásából adódóan utazott, és aki idáig még nem ismerte Chilét. Európai útja előtt akarta a chilei utazást megtenni, mivel úgy vélte, hogy levelei kiadása azért is hasznos lesz, mert a szomszédos Chiléről nagyon keveset írtak a korabeli Argentínában.²⁴ A chilei társadalom, a városok, a kikötők, a chilei nép ismerete fontos viszonyítási alapot jelent Argentína bemutatásakor.

Chilébe vezető útjához az Argentin Központi Vasutat használta. Ez az argentin vasúti társaság (Ferro-carril Central Argentino) „az egyik a kevesek közül, amely jogosan ébreszt csodálatot és emeli az ország tekintélyét.”²⁵ Mendoza, az „Andok fővárosa” felé azonban a központi vasút csak Villa Maríáig tartott, és innen az Andok-vasút sínpárján, „az ország legrosszabb vasútján” kellett továbbmenni. Amikor hajnali öt órakor Carrasco a vonat ablakából megpillantotta a távoli kékes csíkot, amelynek színe föntebb az égen fehérre változik, ámulva kiáltott fel: „Az Andok! Az örök életű sorompó, amelyen átkelve San Martín²⁶ is nyomot hagyott, és amelyet a felkelő nap beragyog, amikor lent a föld még éjszakai árnyékba borul!”²⁷

Ahogy közeledett a vonat Mendozához, úgy tűnt el a Tupungato csúcsa, és tűntek elő a közeli kisebb hegyhátak. A táj teljesen más lett, mint Argentína partvidékén. „Boszorkányok táncához” hasonlította a szerző a fenyőkkal borított, változatos terepet. Az utasok megérkeztek Mendozába, ahol „az amerikai Hannibál [ismét San Martínra utal!] felkészítette hadseregét, hogy a fél kontinensnek szabadságot hozzon”.²⁸ „Mendoza szép, olyan, mint a gyanútlanul játszadozó gyermek a vadállat [földrengések] körmei között.” A város környékének mezőgazdasága híres. Minden tágas, a növényzet burjánzó. A közeli Andok pedig „örök és kifogyhatatlan inspirálója a költőknek és az érzékeny lelkű embereknek”. Az épületek agyagtéglaiból és könnyű tetőszerkezettel készültek a gyakori földrengés miatt.

Carrascónak lehetősége nyílt Mendozától nem messze megtekinteni a transzandoki vasút építését, amelyen ekkor körülbelül 1500 ember dolgozott.

amely meghatározza az ott lakók jellemét és intézményeit”; másutt pedig azt, hogy „az Argentin Köztársaság legsúlyosabb gondja a végtelenség”. Idézi: Scholz, 2005. 111–127.

24 Carrasco, 1890. 10.

25 Uo. 34.

26 José de San Martín (1778–1850) argentin tábornok és politikus Chile és Peru felszabadításában döntő szerepet játszott. Az Északi Hadsereg vezetőjeként 1814-ben Mendozában készítette fel azt a hadsereget, amely az Andok sereg elnevezést kapta, és amely körülbelül 5200 argentin és chilei katonával 1817-ben átkelt a Kordillerákon és győzött 1818-ban Maipúnál. A csatához kötik Chile függetlenné válását.

27 Carrasco, 1890. 37.

28 Uo. 40.

Mint írta: a transzandoki vasút a tervek szerint a világ legnagyobb hegyi vasútja lesz, a vonattal hét óra alatt lehet majd eljutni a chilei fővárosba.²⁹

Mendozától először öszvér vontatta kocsin, majd öszvérháton folytatták a fennmaradó négynapos utat. Ekkor értette meg Carrasco, hogy milyen hősiesség volt, amit az argentin San Martín, Chile felszabadítója tett, amikor ágyúkat is szállító seregét átvezette az Andokon.³⁰ Punta de Las Vacasig több pihenőhelyen megálltak. Ezekről a következőket írja 1889. február 19-én feljegyzéseiben: *„Lehetetlen leírni, ha az ember nem látta saját szemével a hegyláncon átkelve, hogy milyen nyomorúság uralkodik ezeken a kényszerű megállóhelyeken. Kis viskók ezek az állomások, amelyekben szinte semmiféle tárgyat nem lehet látni.”*³¹ Leírásaiban – a szegénység, a nehézségek és a nélkülözések ellenére – az Andokon való átkelést vonzónak ábrázolta, amit csodálatossá tesz a különféle színekben, formákban kavargó táj. A hegyek, hó, folyók, vízesések, patakok, erdők és bokrok, sziklák, kövek, a körülbelül ezer méter mélyről feltörő gyógyvizek láttatása szinte filmszerűvé teszi a leírást.

Az Andok hegység chilei oldalán

A 3720 méter magasban található Guardia Viejából Carrasco belátta az Andok mindkét oldalát, *„mindkét nagy nemzet”,* Argentína és Chile tájait. *„Dicsőséges nemzet”* a chilei – írta. A hős argentin San Martín vezetésével Chiléből indultak a chilei és argentin csapatok, hogy kikiáltsák Limában Peru függetlenségét. Santa Rosában – már a chilei oldalon – végre ismét találkozott a modern civilizáció találmányával, és vasútra szállhatott. *„Áldassék Stephenson neve, aki feltalálta a mozdonyt, és a chilei kormányé, amely megépítette a vasutat.”*³² A chilei vasút Carrasco szerint jobb, mint az argentin: masszívabb a felépítése és jobban szervezett. Az út jól megművelt földek, nagy szőlőültetvények mellett vezetett, és végcélja Santiago, a chilei főváros volt.

Santiagoóban az építészet, az arisztokrácia és a szegények városnegyedei, a kereskedelem, az ifjúság, a szegény társadalmi rétegek, a külföldiek és a bevándorlás kérdése keltette fel figyelmét. A bevándorlást és a kivándorlást társadalmi okok-

29 Az Andok-vasút építése 1870-ben kezdődött, és 1910-ben nyitották meg az első elkészült szakaszt. Az argentin és a chilei kormány a kereskedelem és az utasforgalom gyorsítása érdekében az Atlanti- és a Csendes-óceánt kívánta összekötni. A Panama-csatorna 1914-es megnyitását követően csökkent a forgalma, majd idővel elhalt. Ma már nem használják a vonalat. A két kormány angol tőke segítségét vette igénybe az építéshez. <http://www.archivonacional.cl/616/w3-article-8094.html> (letöltés: 2016. július 28.).

30 Sarmiento *Az Argentin Köztársaság természetrajza és a belőle fakadó jellemek, szokások és eszmék* című esszéjében a következőket írja: *„A nyers természet erejére támaszkodva egyetlen ember is építhet itt közlekedési utat; de még ha segítségére sietne is a tudás, ha a társadalmi erők igyekeznének is az egyén gyengeségét kiküszöbölni, a mű óriási méretei még a legvakmerőbbeket is visszarettenének, s az erőfeszítés hiábavalósága miatt kudarcba torkollna. Ekképp, ami az utakat illeti, a vad természet lesz még sokáig az úr.”* Sarmiento, 1984. 18.

31 Carrasco, 1890. 78.

32 Uo. 97.

kal magyarázta, miszerint Chilében egy rendkívül gazdag felsőosztály és egy szegény, széles tömegeket magában foglaló alsóosztály van, „szinte nincs középosztály”.³³ A szegénység elől menekülve vándorol ki sok chilei a környező országokba. Bolíviában, Peruban, Argentínában sok ezer chilei dolgozik, a magasabb munkabérek vonzzák a chileieket. Két dolog akadályozza a bevándorlást Chilébe, pedig nagy szükség lenne rá: az alacsony bérek és a földbirtokszerzés nehézségei. Az 1875. évi összeírás szerint az országban 26 ezer külföldi tartózkodott (köztük hétezer argentin). A külföldiek többségét németek és angolok alkották, valamint kevés francia és mindössze kétezer olasz. 1885-ben pedig körülbelül 87 ezer külföldi élt Chilében. Carrasco szerint olyan törvényekre lenne szükség, amelyek hatékonyan védik a bevándorlókat.³⁴

Carrasco a fővárosban, Santiagóban az oktatási és a tudományos közintézményeket, közöttük a könyvtárat és a csillagvizsgálót látogatta meg. A könyvtárral kapcsolatban kiemelte a kötelező példányok rendszerét, illetve azt, hogy milyen szerény az argentin könyvek száma. A santiagoói könyvtár állományát akkoriban 80 ezer kötet alkotta, a duplája a Buenos Aires-i nemzeti könyvtárénak. Chile „gazdagabb ország”, mint Argentína, állapította meg, könyvtárai fejlettségét 50 év békéje segítette elő. A tűzérési laktanya felkeresése után az argentin utazó arra is felhívta a figyelmet, hogy majdnem minden chilei katona tud olvasni és írni.³⁵

Külön foglalkozott a chilei városi önkéntes tűzoltóegyletek rendszerével. A városokban a gyakran keletkező tűz miatt a kereskedők és a módosabb polgárok maguk finanszírozzák a tűzoltóegyleteket. A fiatalok többsége tagja valamelyik tűzoltó társaságnak, amelyben rendszeresen képezi magát, és nemritkán versenyeznek, hogy ki ér előbb a tűz színhelyére. Carrasco a „nemzeti büszkeség és az önképzés intézményeinek” tartotta ezeket az egyesületeket, és úgy vélte, érdemes lenne más országokban is átvenni a modellt.

A chilei főváros épületei közül nagysága és szépsége miatt kiemelte a kongresszusi palotát, ezzel összehasonlítva a Buenos Aires-i kormányépület egy „baromfiudvarra” emlékeztette.³⁶ *„Chile igazi arisztokratikus köztársaság, igazi parlamentáris rendszerrel. A törvényhozói hatalom itt igazán hatalmat jelent, amelyben a képviselők megtszítettetésből, honorárium nélkül, hazafiúi érzéstől vezérelve végzik munkájukat.”*³⁷

A városban és a városok között a vasúthálózatot jónak találta. Az állomásokon – tűnt fel Carrascónak – a pénztárosok szinte mindenhol nők. Chilében a munkaerőhiány miatt nagy szükség van a nők munkájára is. A város modernizálódását jelzi, hogy a közelmúltban elkezdtek használni a telegráfot. Mivel a társadalmi osztályok nem keverednek Chilében, a szegények a vonaton nem mennek a kocsi belsejébe.

33 Uo. 108.

34 Uo. 110.

35 Uo. 124.

36 Uo. 119.

37 Uo. 119.

Argentínával összehasonlítva Chile lakosságának száma és anyagi gazdagsága meglehetősen lassan gyarapszik, állapította meg Carrasco. Ennek okát nem annyira a földrajzi elzártságban, hanem a társadalmi berendezkedésben és a társadalom erős megosztottságában látta.³⁸ A középosztály hiánya nem teszi lehetővé a társadalmi egyensúly kialakulását, a szélsőségek mérséklését, mint ahogy az európai országokban vagy akár Argentínában.³⁹ Chilében a szegény emberben mélyen élt a meggyőződés, hogy mindig szegény marad. Talán ezért emigrálnak a chileiek északra, Peruba, Panamába, Argentínába. A változáshoz a legfontosabb a földszerzés lehetőségének javítása és a földek feltörése (betelepítés) lenne.

Carrasco következő állomása a leginkább kozmopolita város, a fővárostól északra elhelyezkedő Valparaíso kikötője. Ez a kikötőváros a betelepült német kereskedőknek köszönhetően jobban hasonlít Európához, mint a főváros, Santiago.

1889. március 2-án Valparaísoban az *El Heraldó* nevű ismert chilei napilap cikket közölt Carrascótól. Ebben megállapította, hogy hosszú évek óta publikál az argentin sajtóban, és még soha nem volt oka, sem alkalma Chile ügyeivel foglalkozni. Kritikusan azt is megjegyezte, hogy a csendes-óceáni háború⁴⁰ óta nem szánt nagy figyelmet Chilének az argentin sajtó.⁴¹ A cikkben tisztelettel említette Alberdit⁴² és Sarmientót,⁴³ a két nagy államférfit, akiknek politikai tevékenysége egyértelműen a két ország közeledését eredményezte. Rajtuk kívül megemlítette még Mitrét,⁴⁴ Argentína egyik korábbi elnökét, aki ugyancsak Chilében élt több évig, valamint Irigoyent.⁴⁵ A két ország kapcsolatáról megállapította, hogy azt a „szívélyesség és a harmónia” jellemzi, az argentin kormány egyértelműen nagyra becsüli a chilei kormányt és lakosságot. Az argentin pártok a külpolitikában egyetértenek.⁴⁶ Jelenleg bizottságok dolgoznak a még nyitott határkérdések megoldásán, egyébiránt nincs olyan ügy a két ország között, amely feszültséget okoz. „Mind a kereskedelem, mind a pénzügyi kérdések, az ipar jövője és a gazdaság több kérdése is az Atlanti-óceán partjához kötnek bennünket.” (Tehát Európához! – S. V.) Egyértelműen a béke határozza meg a két ország viszonyát. A béke a legfontosabb Argentína szá-

38 Uo. 127.

39 Uo. 128.

40 A csendes-óceáni háború 1879–1883 között zajlott Chile, Peru és Kolumbia között. Kirobbanásának oka: Chile a guanóban és salétromban gazdag bolíviai terület egy részét elfoglalta. A háború Chile győzelmével végződött.

41 Carrasco, 1890. 146.

42 Juan Bautista Alberdi (1810–1884) argentin politikus, ügyvéd, író. Egyik politikai tartalmú tanulmánya, a *Bases y puntos de partida para la organización política de la República Argentina* (Alapvetések és kiindulási pontok az Argentin Köztársaság politikai megszervezéséhez) jelentősen befolyásolta az 1853-as argentin alkotmányozó nemzetgyűlést, meghatározta az Argentin Köztársaság alkotmányának tartalmát. A művet Alberdi Chilében írta.

43 Domingo Faustino Sarmiento több évig élt Chilében, és a chilei politikai élet aktív részese volt. Felesége chilei volt. Teljes életművét először Chilében adták ki.

44 Bartolomé Mitre Martínez (1821–1906) politikus, katona, történész, író, újságíró, 1862–1868 között Argentína elnöke. Őt követte Domingo Faustino Sarmiento az elnöki székben.

45 Bernardo de Irigoyen (1822–1906) ügyvéd, diplomata, argentin politikus. Buenos Aires tartomány kormányzója 1898-tól 1902-ig.

46 Carrasco, 1890. 149.

mára azért, hogy évente körülbelül 150–200 ezer bevándorló érkezzen területére, akik segítenek a pampákat megművelni, és akik az argentin nőkkel alapítanak családot, „új fajt hozva így létre”.⁴⁷

Megérkezés Európába

Carrasco hajója 1889 májusában ért partot Barcelonában. A katalán városban egy évvel korábban, 1888-ban rendeztek világkiállítást 27 ország részvételével. Carrasco útinaplója 24. fejezetében a spanyol és az argentin, illetve a dél-amerikai kapcsolatokról elmélkedett a katalán világkiállítás hatásait értékelve. Felhívta a figyelmet arra, hogy a spanyolok és a dél-amerikai köztársaságok között sokkal nagyobb a távolság, mint az őket elválasztó óceán. Szinte teljesen ismeretlenek egymásnak, politikai, intellektuális kapcsolataik jóval kevésbé szorosak, mint lehetnének, főleg ha figyelembe vesszük a közös nyelv adta lehetőségeket.⁴⁸ Mindemellett „a dél-amerikai országok már kialakultak, megerősödtek és kezdenek részt venni a civilizáció közös koncertjében”. Európa más országai számára ismertebbek a latin-amerikai országok, mint a hajdani anyaország számára. Sokan, akik a spanyol-amerikai országok fejlődését elő akarják segíteni, igyekeznek szorosabbra fűzni kereskedelmi és politikai kapcsolataikat, mert ez az óriási térség előbb vagy utóbb az emberiség fejlődésének „egyik csúcsára fog eljutni”.⁴⁹

Spanyolország után Olaszország volt a következő állomása. Genovába érve nem mulasztotta el, hogy üdvözölje Kolumbuszt, az Újvilág felfedezőjét: „Az első gondolata az amerikai embernek [a latin-amerikai ember tehát „amerikai ember” – S. V.!), hogy tisztelegjen Kolumbusz előtt, aki egyike volt azoknak, akik döntően megváltoztatták az emberiség arculatát.”

A párizsi világkiállítás

1889. május–júliusban Carrasco hosszú időt töltött utazása fő célpontján, Párizsban, ahol több teendője is akadt. Legfontosabb feladata az volt, hogy lefordítsa franciára és kinyomtassa a látogatóknak szánt tájékoztató statisztikákat, emellett fel kívánt szólalni a Párizsi Földrajzi Társaságnak a kiállítás idejére szervezett, körülbelül kétszáz fős nemzetközi konferenciáján.

Párizsban elsőként a latin-amerikai országok kiállításait kereste fel.⁵⁰ Útleírásában felsorolta az argentin pavilon gazdag anyagát: a mezőgazdasági termékeket, az állattenyésztés, húsfeldolgozás, fakitermelés termékeit, a gabonafajtákat, a

47 Uo. 157.

48 Uo. 212.

49 Uo. 213.

50 A korabeli népszerű lapban, a *Vasárnapi Újság*ban 1889. január 20-án, a világkiállítást három hónappal megelőzően a következőket olvashatjuk: „Chili [Chile] és Argentína rohamosan emelkednek, és nő a fontosságuk a világkereskedelemben.”

borászati felszerelést, a borokat, likőröket stb. Feltűnt neki, hogy a paraguayi pavilonban túl sok az olyan tárgy, amely valamilyen módon az őslakossághoz kapcsolódik, noha ezek jobb helyen lennének egy etnográfiai múzeumban, mint egy ipari világkiállításon, ahol inkább az elmaradottságot sugallják.

Művészetileg az argentin pavilon – vélekedett Carrasco a 36. fejezetben – a leginkább figyelemre méltó a latin-amerikai országok pavilonjai között, mondanivalója és kivitelezésének technikai színvonala meggyőzően mutatja hazája fejlődését.⁵¹ Argentína főként az ipari termelés terén elmaradott, jó színvonalú viszont bútorgyártása, kocsigyártása. A magas árak miatt azonban ezen ágazatok az európai piacon nem versenyképesek, az élelmiszeripari termékek, a hűtött, konzervált hús, a szárítottészta és a még alig ismert argentin bor viszont versenyképesek.

Párizsban egyik első útja a világkiállítás rendezőbizottságához vezetett, és bemutatta a *Censo General de Agricultura y Ganadería de la República* (A köztársaság mezőgazdaságának és állattenyésztésének általános összeírása) című, 1887-ben készült statisztikát, amelynek francia nyelvű publikálása is szóba került. Később ez a statisztikai munka vált az Argentínába betelepült olaszok egyik legfontosabb történeti forrásává. Carrasco megállapodott a francia szervezőkkel, hogy Santa Fe tartományról 12 tablót helyeznek el (50×100 cm méretben) a legfontosabb statisztikai adatokkal. A bemutatott adatok szerint az összlakosság számának relatív növekedését illetően Argentína a világban az első helyet foglalta el 1858-ban, 1869-ben és 1887-ben; a telefonnal rendelkezők számát tekintve a világ városainak sorában kiemelkedett Rosario, Santa Fe és Buenos Aires; az argentin vasúthálózat évenkénti növekedése szintén a világ élvonalába tartozott; csakúgy, mint az argentin import és export mennyisége; a száz lakosra jutó szarvasmarha-állomány tekintetében is a legfontosabb országokkal összehasonlítva Argentína az élen áll; 1870 óta az évente érkező bevándorlók számát tekintve szintén az első.⁵²

Az útinapló 29. fejezetében a városi utcák kövezettsége alapján Carrasco összehasonlítja Argentínát, a latin-amerikai országokat és Európa országait. A párizsi utcák kövezetével kapcsolatban megjegyzi, hogy az olyan nagyságú forgalom, ami Párizs utcáin zajlik, Argentína városainak utcáin a burkolat rossz minősége miatt lehetetlen volna. A francia vasút pedig tökéletes szabályossággal, pontossággal működik. *„Balesetek szinte nincsenek, az állomások igazi műemlékek.”*

51 A világkiállításon 2517 kiállító képviselte Argentínát, és 34 kiadványt publikáltak francia nyelven az országról. Veniard, 2010. 173–174.

52 Lásd: Carrasco, 1888.

A Földrajzi Társaság kongresszusa – a bevándorlás és betelepülés kérdése

Párizsi tevékenységének fontos színtere a Párizsi Földrajzi Társaság, amelynek ekkor már öt éve tagja volt. Meghatottan, a tudomány előtt tisztelegve lépett be a nemzetközi rendezvény színhelyére, a Saint-Germain Hotelbe. Carrasco nemcsak részt vett a június 22-i ülésen, hanem franciául előadott és átnyújtotta a Santa Fé-i statisztikai összeírás, a provincia földrajzi leírásának egy egy példányát. Ezenkívül bemutatták Milne Edwardsnak,⁵³ a híres tudósnek, a társaság elnökének és Quatrefages⁵⁴ tiszteletbeli elnöknek.

A napló 48. fejezete számol be Carrasco párizsi tartózkodásának egyik legérdekesebb részéről. A francia fővárosban egy hónap alatt két ismeretterjesztő anyagot készített el és publikált az Argentin Köztársaságról,⁵⁵ kivonatolta és francia nyelven kiadta Santa Fe mezőgazdaságát és állattenyésztését bemutató statisztikáját, többször felszólalt a Párizsi Földrajzi Társaságban, ahol beszélt latin-amerikai utazásairól, hazájáról, a be- és a kivándorlás kérdéséről. Felszólalásaival sikerült olyan döntés meghozatalát elérni, amely Argentína betelepítő politikájának kedvezett.⁵⁶ Úgy értékelt, hogy a világkiállításon végzett ismeretterjesztő tevékenysége, valamint a pavilonban kiállított termékek arra ösztönzik majd a látogatókat, hogy elutazzanak Argentínába.⁵⁷

A Földrajzi Társaság konferenciáján Carrasco a harmadik szekcióban dolgozott. Ennek tematikája volt a legfontosabb a korabeli Argentína számára, mivel itt vitatták meg a betelepülés, a bevándorlás szabadságának kérdéseit, az útépités és a közlekedési eszközök ügyeit. Egyúttal itt került – talán először – nemzetközi nyilvánosság elé a hír, hogy Argentínában olajat és kőszénét találtak. Az argentin bevándorlás kérdését külön tárgyalták, amelyhez a statisztikai adatokat Carrasco szolgáltatta. Carrasco 46 oldalas francia nyelvű tájékoztató füzetet osztott szét a hallgatóság között.⁵⁸ Ebből utólag minden Buenos Aires-i napilapnak küldött tiszteletpéldányt.

A ki- és bevándorlás kérdésében az alábbiakban foglalta össze véleményét: 1. A ki- és bevándorlás hasonló társadalmi okokból fakad. 2. A kormányoknak nem szabad fékezniük, akadályozniuk a migrációs mozgásokat. 3. A migráció előnyös annak az országnak, ahonnan indul, és annak is, ahová irányul. 4. Az Argentin Köztársaság az egyike azoknak, amelyek a legtöbb előnyt kínálják az Európából

53 Alphonse Milne Edwards (1835–1900) nemzetközileg ismert francia zoológus.

54 Jean Louis Armand de Quatrefages (1810–1892) elismert francia orvos és antropológus.

55 Carrasco, 1889b.

56 Nem tekinthető véletlennek, hogy két olyan távoli ország, mint Argentína és Magyarország történetében a kivándorlás problematikája fontossá vált a korszakban. Argentínában a gazdasági fejlődés fontos elemét jelentette a külföldi munkáskéz, Magyarországon viszont más oldalról jelentkezett a probléma. A világkiállítás ideje alatt, 1889. július 31-én a következők jelentek meg Budapesten a *Politikai Újdonságokban*: „A kivándorlás ügye, illetőleg veszedelme állandóan a cselekvő politika kérdései közé tartozik az utóbbi évtizedben.” Sáros megye terjesztette fel az ügyet az országgyűlés elé, mert a térségben a mezőgazdasági gépek elterjedtek, és ezzel a mezőgazdasági munkás fölöslegessé vált. Azonban, teszi hozzá az újságíró: „A kivándorlást hatalmi erőszak alkalmazásával gátolni se nem jogos, se nem célszerű. (...) Sem helyi, sem politikai szempontból nem helyes dolog a hazát börtönné alacsonyítani.”

57 A kongresszus anyaga: *IVe congrès international*, 1890–1891.

58 Carrasco, 1889a.

érkező emigrációnak.⁵⁹ Carrasco felszólalását heves vita követte, végül nehezen elfogadták a szabad betelepülésre vonatkozó javaslatát. A kongresszus záródokumentumaiba is bekerült a bevándorlás (illetve betelepülés) szabadságát rögzítő javaslat. Argentína tehát – Carrascónak is köszönhetően – sikerrel járt nemzetközi szinten ebben a kérdésében. A Párizsi Földrajzi Társaság elfogadta és támogatta a betelepülés szabadságának elvét, és ezt az állásfoglalást a résztvevők kormányaikhoz is eljuttatták.

Utazás Európa nagyvárosaiba

Júliusban Carrasco elhagyta Párizst, majd Nyugat- és Közép-Európa más nagyvárosait látogatta meg. Belgiumban feltűnt neki, hogy a tájat az ipar határozza meg: füstölő kémények és gyárak sokasága, amelyek feketévé festik a környezetet. Berlinről, Prágáról, Bécsről is feljegyzéseket készített. Végül Bécsben fejezte be közép-európai utazásait. Útja során mindenütt dicsérte a vasúthálózat fejlettségét és a vonatok működését, de nem feledkezett meg a kultúráról, a koncertekről, az életvitelről sem. Számunkra figyelemre méltóak az Osztrák–Magyar Monarchiáról írt megfigyelései. *„Ausztriát – talán Európa legheterogénebb nemzete – annyi nép alkotja, hogy meg sem lehet becsülni számukat.”* Néhányat azonban azért felsorolt: olaszok, osztrákok, magyarok, akik azt a nemzetet alkotják, amely *„elveszítette függetlenségét egy politikai házasság miatt”*, utal a dualista állam kialakítására.⁶⁰ Prága – Carrasco számára – Ausztria nyugati részének egyik legszebb városa. A sok műemlék látványa után természetes módon jutott eszébe, hogy az amerikaiaknak, *„a tegnap született nemzeteknek ezek a történelmi városok különös varázssal bírnak”*. Bécsben gyönyörű kertek, kiváló sörök, fantasztikus kávéházak és nagyon jó zene van, széles és jól kikövezett, sőt aszfaltozott utak jellemzik a várost. Műemlékek és múzeumok sokasága. A nagy különbségeket látva felkiáltott: *„Mekkora távolság és mekkora különbség van Amerika középső része és Európa középső része között!”* Ám sem Berlinben, sem Prágában, sem Bécsben nincs meg az a vonzó élnkség, ami a hétköznapi életet jellemzi Argentína városaiban. Berlinben este tíz órakor már üresek az utcák, Bécs pedig még kevésbé élénk.

A kilenc európai országban tett utazásaival kapcsolatban hangsúlyozta, hogy csodálja a vasút pontosságát, biztonsági berendezéseit, a pályák gondos kivitelezését, anyaguk minőségét, a rázkódást elkerülő szerkezetüket, légféküket, az állandó ellenőrzést stb. A vonatok indulása és fékezése alig érezhető zökkenéssel történt. Az európai vasutakon az utasok biztonsága majdnem tökéletes, szemben az argentin vasutakkal, ahol az utóbbi időben több katasztrófa is történt, és csupán a Központi Vasútra, amely jól szervezeten működik, lehet méltán büszke az ország.

Úgy tűnik a feljegyzésekből, hogy az európai városok múzeumainak, kulturális életének gazdagságával, utcáinak kövezettségével és vasútjainak színvonalával

⁵⁹ Carrasco, 1890. 380.

⁶⁰ Uo. 535.

szemben „mindössze” a nagy patriotizmussal megfogalmazott dél-amerikai természet szépsége, a pezsgést tükröző életforma, a történelmi múltba is visszanyúló jövőbe vetett hit állt. Carrasco azonban a statisztikákkal, amelyek összeállításával több évet töltött el, és amelyek az 1885–1895 közötti argentin gazdasági növekedést tükrözik, a fejlődést bizonyította.

Már a 19. század utolsó harmadának gazdasági fellendülése előtt is latin-amerikai irodalmárok, politikusok, történészek megfogalmazták azt, mi Latin-Amerika történelmének sajátossága. Nemcsak egy-egy országról beszéltek tehát a szakértők, hanem a kontinens homogenitásáról, amikor rámutattak: a 19. század elején egy félkontinentnyi terület szabadult fel a gyarmati státuszból. *„A latin-amerikaiak az európai-tól eltérő válaszokat adtak arra, hogy a civilizáció skáláján milyen helyet foglalnak el. Néhányszor elfogadták azokat a különbségeket, amelyek elválasztották őket Európától, de a 19. századtól különösen aláhúzták, hogy az eltérés nem jelent alacsonyabbrendűséget, hanem azt a másságot, ahogyan a modern világhoz kapcsolódnak.”*⁶¹

*

Gabriel Carrasco 1889-es útinaplója hasznos információkat tartalmaz a korabeli Argentína és részben Chile állapotairól. A szerző a leírás és az összehasonlítás módszerével könyvében rámutatott a Nyugat-Európához egyre szorosabban kötődő argentin gazdaság néhány kérdésére, a vasút fontosságára, a ki- és bevándorlás problematikájára. Egy szeretetteljes és büszke latin-amerikai patriotizmus jelenik meg a műben azáltal, hogy a tudós statisztikus összehasonlította a latin-amerikai és az európai tájat, hivatkozott a történelmi múlt kiemelkedő eseményeire és személyiségeire, vázolta a bevándorlók tömegeinek hatását a gazdaságra és a kultúrára. Egyúttal olyan pozitív jövőképet sugallt, amelyet nem árnyékol be a térség ipari fejlettségbeli lemaradása.

Chile és Argentína viszonylatában nemcsak a különbségekről kaphatunk képet, hanem Carrasco értékrendszerével is megismerkedhetünk, amikor például felhívja a figyelmet a chilei tűzoltótársaságok működésének jellemformáló hatására, a parlamenti képviselők önzetlen politikai munkájára, a könyvtárak működésére stb. Az 1889-es párizsi világkiállításon – a feljegyzések fontos színterén – nemcsak a latin-amerikai országok alacsonyabb ipari fejlettsége, lemaradása tűnt fel neki, hanem néhányuk ígéretes fejlődése is, valamint a köztársasági államforma iránti nyílt szimpátiájuk.

Bár a Carrasco munkájában szereplő statisztikai adatokat az írás kiadása óta eltelt több mint 120 évben különféle szakmunkákban már többször feldolgozták, európai szemmel nézve mégis újat is tudnak mondani azok a megfigyelések, amelyek a korabeli argentin és chilei életformáról, a vasút történetéről, a latin-amerikai tájról, a párizsi világkiállításon megjelent latin-amerikai országokról és a Földrajzi Társaság munkájáról adnak számot. Az ismertetett részeket szubjektív módon válogattuk ki, úgy véljük azonban, hogy az írás újabb, a magyar viszonyokkal való összevetésre sarkalló tanulmányok ösztönzője lehet.

61 Sánchez Román, 2016. 20–21.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források

IVe congrès international

1890–1891 *IVe [Quatrième] congrès international des sciences géographiques, tenu á Paris en 1889. Compte rendu. I–II.* Paris, 1890–1891.

Carrasco

1888 Carrasco, Gabriel: *Primer Censo General de la Provincia de Santa Fé (República Argentina, América del Sud) verificado bajo la administración del Doctor don José Galvez el 6, 7, y 8 de junio de 1887.* Buenos Aires, 1888.

1889a Carrasco, Gabriel: *Causes et statistique de l'émigration & de l'immigration considérées principalement au point de vue de la République Argentine.* Paris, 1889.

1889b Carrasco, Gabriel: *Conditions pratiques de l'immigration dans la République Argentine. Rapport lu au Congrès International des Sciences Géographiques (séance du 6 août 1889). En réponse aux observations présentées par quelques-uns de ses membres.* Paris, 1889.

1890 Carrasco, Gabriel: *Del Atlántico al Pacífico y un argentino en Europa. Cartas de viaje. Mar del Plata – Los Andes – Chile – La Exposición Universal de París de 1889 – España – Inglaterra – Francia – Alemania – Austria – Suiza – Italia.* Rosario, La Plata, Buenos Aires, 1890.

Sarmiento

1984 Sarmiento, Domingo Faustino: Az Argentin Köztársaság természetrajza és a belőle fakadó jellemek, szokások és eszmék. In: *Ariel és Kalibán. A latin-amerikai esszé klasszikusai.* Szerk.: Scholz László. Bp., 1984. 13–32.

2. Szakirodalom

Alcaraz

2005 Alcaraz, Willams Nelso: La Provincia de Santa Fe, 1850–1915. Aspectos de la población, inmigración, colonización agrícola y ferrocarriles en el desarrollo provincial. In: *Congreso Argentino de Inmigración. IV. Congreso de historia de los pueblos de la Provincia de Santa Se.* Santa Fe, 2005.

Bjerg–Otero

1995 *Inmigración y redes sociales en la Argentina moderna.* Ed.: Bjerg, María Mónica–Otero, Hernán. Tandil, 1995.

Bletz

2010 Bletz, May E.: *Immigration and Acculturation in Brazil and Argentina, 1890–1929.* New York, 2010.

Burke

2006 Burke, Peter: Útmutatás az utazástörténet számára. In: *Korall*, 7. (2006) 26. sz. 5–25.

Cortés Conde

2000 Cortés Conde, Roberto: El crecimiento de la economía argentina, c. 1870–1914. In: *Historia de América Latina.* Tomo 10. *América del sur, c. 1830–1930.* Ed.: Bethell, Leslie. Barcelona, 2000.

Di Tella–Platt

1986 *The Political Economy of Argentina, 1880–1946*. Eds.: Di Tella, Guido–Platt, D. C. M. New York, 1986.

Floria–García Belsunce

1988 Floria, Carlos Alberto–García Belsunce, César A.: *Historia política de la Argentina contemporánea, 1880–1983*. Madrid, 1988.

Gallo

2001 Gallo, Ezequiel: Política y sociedad en Argentina, 1870–1916. In: Lynch, Roberto–Cortés Conde, John–Gallo, Ezequiel et al.: *Historia de la Argentina*. Barcelona, 2001.

Halperín Donghi

1977 Halperín Donghi, Tulio: Argentina. In: *Latin America: A Guide to Economic History 1830–1930*. Eds.: Cortés Conde, Roberto–Stein, Stanley J. Berkeley, 1977.

Marco

2001 Marco, Miguel Ángel de: *Santa Fe en la transformación argentina. El Poder Central y los condicionamientos políticos, constitucionales y administrativos en el desarrollo de la provincia, 1880–1912*. Rosario, 2001.

Otero

2006 Otero, Hernán: *Estadística y Nación. Una historia conceptual del pensamiento censal de la Argentina moderna, 1869–1914*. Buenos Aires, 2006.

Perren

2007 Perren, Joaquín: Hernán Otero: Estadística y Nación. Una historia conceptual del pensamiento censal de la Argentina moderna, 1869–1914. In: *Comentarios y reseñas*, 4. (2007) 6. sz. 31–36.

Recchini de Lattes–Lattes

1969 Recchini de Lattes, Zulma L.–Lattes, Alfredo E.: *Migraciones en la Argentina. Estudio de la migraciones internas e internacionales, basado en datos censales, 1869–1960*. Buenos Aires, 1969.

1975 Recchini de Lattes, Zulma L.–Lattes, Alfredo E.: *La población de Argentina*. Buenos Aires, 1975.

Rock

1985 Rock, David: *Argentina, 1516–1982: From Spanish Volonization to the Falklands War*. Berkeley, 1985.

Roldán–Vera

2016 Roldán, Diego P.–Vera, Paula: Viajes, ciudades y exhibiciones: Las modernidades vistas y escritas por Gabriel Carrasco en 1889. In: *Historia Unisinos*, 20. (2016) 1. sz. 39–49.

Sánchez Román

2016 Sánchez Román, José Antonio: Buscando un lugar en el mundo: la Sociedad de Naciones y la inserción internacional de América Latina. In: *Orpheus Noster*, 8. (2016) 4. sz. 20–33.

Sanhueza

2007 Sanhueza, Carlos: En busca de un lugar en el mundo: viajeros latinoamericanos en la Europa del siglo XIX. In: *Estudios Ibero-Americanos, PUCRS*, 33. (2007) 2. sz. 51–75.

Sarramone

1999 Sarramone, Alberto: *Los abuelos inmigrantes. Historia y sociología de la inmigración argentina*. Azul, 1999.

Scholz

2005 Scholz László: *A spanyol-amerikai irodalom rövid története*. Bp., 2005.

Semsey

2016 Semsey Viktória: A mexikói neoaszték pavilon a párizsi világkiállításon. In: *Mítosz, vallás és egyház Latin-Amerikában. A Boglár Lajos emlékkonferencia tanulmánykötete*. Szerk.: Bubnó Hedvig–Horváth Emőke–Szeljak György. Bp., 2016.

Veniard

2010 Veniard, Juan María: Aspectos culturales de la concurrencia argentina en la Exposición Universal de París de 1889. In: *Épocas. Revista de Historia. Universidad del Salvador*, 3. (2010) 165–188.

VIKTÓRIA SEMSEY

AN ARGENTINE SCHOLAR IN EUROPE AND LATIN AMERICA

Gaining their independence over the centuries, one of the chief aims of the former colonial countries was to determine the extent of their own „Europeanness”, as well as their relationship to the Old Continent. The reason was not only ties of kinship and cultural influences, but also the continued ambition of the intelligentsia to get acquainted with the achievements of the European sciences. Gabriel Carrasco, regarded as the father of Argentine statistics, travelled to Europe as the representative of his home country in order to present and popularize Argentina, on the occasion of the Paris World Exposition, at the congress of the Geographical Society, as a country open to, and even encouraging, the immigration of European working force. Based on the entries of Carrasco’s travel diary, the present paper examines the experiences of the Argentine’s long journey to Europe, shedding light on what contemporary scientists regarded as the preconditions of development, and examples to follow. In view of the conditions of Europe, the Argentine scholar was clearly aware of the backwardness of his own country, but, due to his heightened sense patriotism, he looked forward to the consequent challenges that awaited Argentina and its educated classes with a fair amount of optimism.

CONTENTS

Far Away yet Near: The Chances of European Civilization in the Colonial World	499
<i>Studies</i>	
Tamás Túróczi: The Limits of the Spanish Expansion in Japan, 1543–1640	503
María del Mar Muñoz González: The Role of the Pitahaya, the “Dragon Fruit” at the Time of the Jesuit Missions in Lower California Peninsula, 1697–1768	527
Tibor Monostori: The Ultimate Conquest of the New World: <i>La Araucana</i> in Spain	547
Mónika Edina Bán: Emblems and Other Wittinesses in Mexican Baroque Literature: Interaction between Society and Culture in 16 th –17 th Century Mexico	571
Gábor Szabó-Zsoldos: Tendencies of Great Britain’s South African Colonial Policy, 1846–1881	585
Viktória Semsey: An Argentine Scholar in Europe and Latin America	611
<i>Echo</i>	
Magdolna Szilágyi: Travelling in the Name of Saint Martin: Pilgrimage, Cultural Tourism, Cultural Heritage Management	629
<i>Book Reviews</i>	
How was Romania „Romanianized”? (Klára Jakó)	641
The Written Sources of a Great Investment (Bence Péterfi)	652
Colonialization as a Historical Phenomenon (Gábor Gyóni)	655

SZERZŐINK

Bán Mónika Edina, PhD, középiskolai tanár, Xántus János Két Tanítási Nyelvű Középiskola • Gyóni Gábor, PhD, tudományos munkatárs, Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK • Jakó Klára, PhD, tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Monostori Tibor, doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK • Muñoz González, María del Mar, doktorandusz, Universidad Pablo de Olavide, Sevilla • Péterfi Bence, PhD, tudományos segédmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Semsey Viktória, habilitált egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem BTK • Szabó-Zsoldos Gábor, PhD, múzeumi kulturális menedzser, MODEM Modern és Kortárs Művészeti Központ • Szilágyi Magdolna, PhD, tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Túróczi Tamás, doktorandusz, Szegedi Tudományegyetem BTK

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (telefon: 224-6700/624, 626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2016-os évfolyamának megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap